

Η ΕΝΙΚΗ ΓΕΝΙΚΗ ΤΩΝ ΟΥΔΕΤΕΡΩΝ ΣΕ -ΜΑ

Ένας από τους τύπους του αρχαίου κλιτικού συστήματος, που φαίνεται πώς δὲ βρήκε τὴ λύση του ἀπὸ τὶς τελευταῖες ἑκατονταετηρίδες ὡς σήμερα, εἶναι ὁ πτωτικὸς τύπος τῶν οὐδέτερων σὲ -μα. Κατὰ τόπους βρίσκομε συχνὰ τὶς γενικὲς σὲ -ματιοῦ καὶ συχνότερα σὲ -μάτιου : *πράμα -πραματιοῦ καὶ πρᾶμάτιου*, μὲ γενικὴ πληθυντικὴ σὲ -ματιῶν : *πραματιῶν*.

Ἡ κατάληξη -άτιου τῆς ἐνικῆς γενικῆς τῶν οὐδέτερων γεννήθηκε ἀπὸ τὶς πληθυντικὲς γενικὲς σὲ -άτιων. Κατὰ τὸ *ὀνομάτιον*, *αἰμάτιον*, εἶπαν καὶ *ὀνομάτιου*, *αἰμάτιου*. Ἔτσι καὶ τὸ *γαλάτιου*, *κεράτιου* κτλ. Στὸ *κέρας*, *γόνα* (λέξεις πού συνηθίζονται περισσότερο στὸν πληθυντικὸ) σχηματίστηκαν ὄχι μόνον τὰ *κεράτιου*, *γονάτιου*, ἀλλὰ καὶ νέες ὀνομαστικὲς καὶ αἰτιατικὲς, *γόνατο*, *κέρατο*, καὶ ἔπειτα *πιά*, κατὰ τὴν ἀναλογία τοῦ νέου σχηματιστικοῦ παραδείγματος (τὸ *γούπατο*, τοῦ *γούπατου*, τοῦ *κάστανου*) οἱ ἐνικὲς γενικὲς *γόνατο*, *κέρατο*.

Ἐδῶ καὶ τραχόσια χρόνια ὁ Σίμων Πόρτιος στὴ Γραμματικὴ του, τοῦ 1648, ἀναφέρει ἤδη τὸν τύπο : τοῦ *κραιμάτιου*. Ἀργότερα ὁ Φιλήντας μνημονεύει μόνον τὰ : *κυμάτιου -κυματιοῦ*, *φορεμάτιου -φορεματιοῦ* (σ. 63). Τέλος ὁ Thumb, στὸ *Handbuch der neugriechischen Volkssprache* σ. 60, ἀναφέρει τὶς γενικὲς : *πρᾶμάτιου* καὶ *ὀνόματιου* συχνότερες ἀπὸ τὶς γενικὲς *πράματιος* καὶ *ὀνόματος*.

Γιατὶ νὰ μὴν ἐπικρατήσῃ ὁ τύπος τοῦ *οιομάτιου* ἢ τοῦ *οιοματιοῦ*, γιατί νὰ μὴν μποροῦμε ἢ νὰ μὴν τολμοῦμε, ὅσοι ἄλλοι γράφομε τὴ δημοτικὴ σήμερα, νὰ τὸν προσοικειωθοῦμε περισσότερο ; Μὴ δὲν πρόφτασε τάχα νὰ ἐλοκληρωθῇ κίνηση πού τὴ βλέπομε νὰ προβαίνῃ ὀλοένα, ἢ τί ἄλλο τρέχει ἐδῶ ;

Ὅταν ἀνανεώνεται ἕνας—ὅποιος—γλωσσικὸς τύπος, ὁ δρόμος γιὰ τὴ λύση δὲν εἶναι πάντα ἀπὸ πρὶν καθορισμένος, οὔτε ἀποκλείονται, στὴν ἀναζήτηση τοῦ νέου, λοξοδρομίες καὶ ἀλλόγυροι, παλινωδίες καὶ ξεκινήματα πρὸς δύο ἢ περισσότερες κατευθύνσεις, πού μπορεῖ καὶ νὰ ἀλληλοκῶδωνται· καὶ στὴν περίπτωσι πού θὰ μπορούσαν ν' ἀντικαταστήσουν τὸ γλωσσικὸν τύπον τοῦ *στόματος*, οἱ δύο τύποι τοῦ *στομάτιου* καὶ τοῦ *στοματιοῦ*—τὸ τελευταῖο αὐτὸ πιδὸ σπάνιο—δίνουσι βέβαια καὶ τὴ λύση πού συνηθίζεται στοὺς περισσότερους τύπους τῶν οὐδέτερων :

τῆ γενικῆ σέ -ου, βάριμο-βάριμον καὶ βαριμάτου, κέρατο-κεράτου, γράφιμο-γράφιμον καὶ γραφιμάτου, καὶ ἔπως σχηματίζουν τῆ γενικῆ τους καὶ ἄλλα οὐδέτερα καθὼς βάθου, βάρου, δάσου καὶ ἄλλα πολλά· (γιὰ τὰ τελευταῖα αὐτὰ βρίσκονται ἀφθονα παραδείγματα στὸ βιβλίον τοῦ Χατζιδάκι, *Einleitung* κτλ. σ. 367).

Ἔτσι κλίνονται ἀκόμη καὶ πολυάριθμα ρηματικὰ ἀφηρημένα σέ -ιμο: βάσιμο, βάψιμο, βγάσιμο, βήξιμο, βράσιμο, γδάριμο, γδύοιμο, γνέσιμο, γνέψιμο, δάριμο, δέσιμο, διώξιμο, κλείσιμο, κόψιμο, λούσιμο, ντύσιμο, ξύσιμο, πλύσιμο, πάριμο, πέσιμο, πλέξιμο, πιάσιμο, πλύοιμο, πρήξιμο, ράψιμο, σπάσιμο, σκάψιμο, σκύψιμο, σπάρσιμο, στήσιμο, σφάξιμο, σφίξιμο, τάξιμο, τρέξιμο, τρίζιμο, τριψιμο, φάσιμο, φέριμο, φταίξιμο, φτιάσιμο, χάσιμο, χτίσιμο, χύσιμο, χώοιμο, ψάσιμο, ψάξιμο, ψήσιμο. Ὁ τόνος κατεβαίνει ὅσο τὸ ἀπαιτεῖ ὁ νόμος τῆς τρισυλλαβίας. Ἔτσι τονίζεται πάντοτε ἡ προπαραλήγουσα.

Τὰ οὐδέτερα σέ -ιμο δὲ σχηματίζουν πληθυντικό. Ἰδίως ἡ γενικὴ πληθυντικὴ εἶναι σπάνια ἢ ἀχρηστῆ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνικὴ γενικὴ πλῶν παραδειγμάτων δὲν εἶναι πολὺ συχνή.

Τὰ ὀνόματα σέ -ιμο, πὺ συχνὰ παίρνουν τῆ θέσιν τοῦ ἀρχαίου ἀπαρέμφατου, εἶναι ὅλα νεολογισμοί, καὶ ἔτσι ἀνήκουν σέ νέο σχηματιστικὸ παράδειγμα.

Στὴν προφυχαρική λογοτεχνία δὲν ἔχομε γενικὲς σέ -άτου τόσο συχνά· περισσότερο συνηθίζονται οἱ τύποι σέ -ατος, χωρὶς νὰ εἶναι καὶ αὐτοὶ συχνοί. Ἔτσι ὁ Σολωμὸς λέει: ἰ' ἄθλια τοῦ κρίματός του ἀπομεινάρια. . . . Τὲς κόρες ἄξιωσε μὲς στὸ ναὸ σου ὕμνους νὰ ψάλλουνε τοῦ ὀνοματός σου. Ὁ Βαλαωρίτης ἔχει: τοῦ κύματος. Ὁ Πολυλάς στὴν Ὀδύσσεια: γοργὰ τοῦ θείου κλάματος ὁ πόθος ἠσυχάζει· καὶ διαβάζομε στὰ «Προλεγόμενα»: Μέσα εἰς τὰ ἄλλα τραγούδια ἄκουσε κρυμμένον τὸν ὕμνον τῆς ἀνάστασης τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος. . . . τὴν ἐνθύμιση τοῦ σφάλματος του. . . . τὴν αἰτία κάθε ἀποιελέσματος. . . . δὲν ἔγινε ἀφορμὴ κανενοῦ συστήματος.

Οἱ τύποι σέ -μάτου εἶναι ἀφθονώτεροι στὴ λαϊκὴ ποίηση:

Ἐρωτόκριτος Α 2019: *κι ὄχ τοῦ στομάτου τὸν καπνὸ...*

Γ 393: *... στὸ τέλος τοῦ δωμάτου*

κι δὴ ὅσιν με μαστοριὰ πολλὴ τοῦ κτισιμάτου.

Ἀπειρανθὸς Νάξου 95: *Στὸ παραθύρι μπρόβαλε, ἀνθὲ τοῦ μαλαμάτου, πόχω δνὸ λόια νὰ σοῦ πῶ τοῦ παραπονεμάτου.*

Παρνασσὸς 7, 771: *κι ἔχεις καὶ θηλυκὰ παιδιὰ*

κι εἶναι τοῦ παντρεμάτου.

Οἱ τύποι σέ -μάτου στὴ λαϊκὴ χρήσι, Κάρπαθος, Ζωγράφειος Ἀγῶν 1358: *ξινὰ τοῦ στομάτου. Σύμης χειρ. λεξ.: ραβωνισμάτου.*

Ἡ λαϊκὴ γλῶσσα σχηματίζει τὴ γενικὴ μὲ τὴν κατάληξη -ου, αἱμάτου, κυμάτου, γαλάτου, σωμαίου, Πνευμάτου, ραβωνισμάτου, γραμμαίου, σπειριά τοῦ αἱμαίου, δόνια τοῦ γαλάτου, ἀρνὶ τοῦ γαλάτου, ἔτσι καὶ τὸ περὶ διὰ γραμμαίου.

Ἰδιωματικὰ ὅμως συνηθίζονται καὶ ἄλλοι τύποι: -αιουῦ, κατὰ τὰ οὐδέτερα σὲ -ι -ιουῦ. Ἔτσι στὴ Σάμο, πρᾶμαιουῦ, χωμαιουῦ, γαλατιουῦ, ὅπου σχηματίζουν ἀνάλογα τὶς γενικὲς καὶ ἄλλων παραδειγμαίων. Στὴ Μυτιλήνη¹ λένε -αιουῦ γιὰ τὴν ἐνικὴ γενικὴ καὶ -αιῶν, -αιουῶν, -αιουῶνις γιὰ τὴν πληθυντικὴ· παπλωμαιουῦ, γαλατιουῦ, παπλωμαιῶν, γαλατιῶν, πρᾶμαιῶν, πρᾶμαιουῶν, πρᾶμαιουῶνις· σὲ μερικὰ μέρη, στὴν Αἰτωλία, δὲ σχηματίζεται καθόλου.

Ὁ Ψυχάρης ἐξαρχῆς ζήτησε νὰ καθιερωθῆ ἡ γενικὴ σὲ -άτου, πλάι σὲ μερικὲς γενικὲς σὲ -αιουῦ: κυμαιουῦ, γραμματιουῦ, ποιημαιουῦ, ἐνῶ στὴ συνηθισμένη καὶ κανονικὴ γενικὴ νὰ κρατιέται ἡ γνωστὴ κατάληξη -άτου (Ψυχάρης, Ρόδα καὶ Μήλα, Ἄπολογία, Γ' σ. 268).

Ὁ τύπος αὐτὸς γράφτηκε καὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους ὀρθόδοξους δημοτικιστὲς μὲ κάποια ἀποκλειστικότητα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ πιάσῃ. Γράφτηκε δηλαδὴ στὴ ποιήση, ὅπου παράλληλα χρησιμοποιήθηκε καὶ τὸ -ατος. Στὴν πεζογραφία, ἀκόμη καὶ στὴ λογοτεχνικὴ, φυλάχτηκε σὲ γενικὴ χρῆση τὸ -ατος ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς λέξεις τῆς δημοτικῆς. Στὴν ποιήση:

Παλαμᾶς: Ὁ προφήτης πὸν κοιτάζει μὲ τὰ μάτια τοῦ δραμαίου.

... πνοὴ ἀλαφρὴ, τοῦ ἀφροῦ τοῦ κυμαίου.

... κάτι σὰν ἀπ' τὸ σάλεμα τοῦ φύλλον

κι ἀπ' τὴν ἀνατριχίλα τοῦ κυμαίου.

καὶ στοῦ μνημάτου ξέσκεπου κι δλάδειανου τὴν πλάκα.

(«Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ»)

... τοῦ ροδοσιάματου κανί, τῆς Ἀλεξάντρας μόσκος.

... πύρινος στύλος χορευτῆς τοῦ ἀφροῦ καὶ τοῦ κυμαίου.

Κ. Θεοτόκης: τὴ θλίψη κάθε πλαομάτου... ἡ ρίζα τοῦ αἱματός σας
... ἄξιο τοῦ δνόματός σας.

Χατζόπουλος: ... τοῦ ὑψηλοῦ πνεύματος ἢ δύναμη.

Πορφύρας: ... καὶ μόνο τοῦ εἰκονίσματος.

Καρθαίος, «Καίσαρας»: ξεσηκώματος.

Καζαντζάκης, «Ὁ φτωχούλης τοῦ Θεοῦ»: ἔχουν τὸ χρῶμα τοῦ χωμαίου.

Πῶς θὰ σχηματίσωμε λοιπὸν τὶς ἐνικὲς γενικὲς τῶν λέξεων σὲ -μα, κύμα, φέμα, θάμα, τάμα, τάγμα, δέμα κτλ. στὴν πεζογραφία; Ἡ κα-

¹ Βλ. P. Kretschmer, Neugriechische Dialektstudien. I, Der heutige Lesbische Dialekt, σ. 246α.

θαρεύουσα βέβαια δὲν παρουσιάζει καμιά δυσκολία. Ἀλλὰ στή λαϊκή γλώσσα, ὄχι μόνο οἱ τύποι σέ -ματος εἶναι σπάνιοι, ἀλλὰ καί οἱ τύποι σέ -μάτου ἢ -ματιοῦ εἶναι ἀκόμη ἰδιωματικοί καί παραμένουν ποιητικοί. Γιὰ πρώτη φορά ἄκουσα τὸ λαϊκὸ αὐτὸ τύπο ἐξῶ στήν Ἀθήνα στίς ἐκλογές τοῦ 1912· κάποιος φώναξε τότε γιὰ τὴ μικρὴ τιμὴ τοῦ «γαλάτου».

Εἶναι φανερὸ πὼς ἡ ἀφομοιωτικὴ δύναμη τῶν λαϊκῶν λέξεων σέ -άτου εἶναι ἀσήμαντη καί οἱ τύποι αὐτοὶ φαίνονται ἀσυγχρόνιστοι καί ἐνοχλητικοί. Τί νὰ φταίη τάχα;

Ἡ ἀλλαγὴ βέβαια τοῦ τελικοῦ φωνήεντος σέ -ου φαίνεται σημαντικὴ καί μᾶς δίνει τὴ λύση· καί ἔμως μέσα στήν καθημερινὴ χρῆση ἐξακολουθεῖ νὰ ξενίζει καί μᾶλλον νὰ χειροτερεύη. Πλάι στίς δισύλλαβες λέξεις σέ -μα ἔχομε καί τίς ὑπερδισύλλαβες: ἄνοιγμα, ἄπλωμα, γύρισμα, κέντημα, ναπούρισμα, μουρμούρισμα κτλ., πού ἴσως δυσκολώτερα θὰ δέχονταν τὴν λύση τῆς γενικῆς σέ -άτου. Ἐκτός ἂν ἐνισχύεται αὐτὴ ἡ γενικὴ σέ -άτου ἀπὸ ἕναν τόνο δευτερεύοντα πού παραμένει στήν πρώτη συλλαβή: μάλαμάτου, ἄνοιγμάτου, κέντημάτου κτλ.

Οἱ τύποι τῆς γενικῆς σέ -άτου εἶναι οἱ κοινότεροι δημοτικοί πλάι στοὺς ἰδιωματικότερους ἄλλους, καί εἶναι, καθὼς ὅλοι τους, σπάνιοι σχετικὰ καί, καθὼς δείχτηκε, χωρὶς ἀρκετὴ ἀφομοιωτικὴ δύναμη, γιὰ νὰ παραμερίσουν τοὺς λόγιους τύπους σέ -ατος, πού συνηθίζονται καί στή λαϊκὴ γλώσσα, ὅπως στὸ παράδειγμα -ιμο, -ίματος. Σὲ αὐτὸ βοηθεῖ, δίχως ἄλλο σημαντικὰ, καί τὸ ὅτι μὲ τοὺς τύπους σέ -ατος φυλάγεται ὁ τόνος, ἐνῶ στοὺς σχηματισμοὺς σέ -άτου ἔχει νὰ κατεβῆ μιὰ καί συνήθως δυὸ συλλαβές (κύμα - κύματος - κυμάτου, ὄνομα - ὀνόματος - ὀνομάτου).

*Ἔτσι οἱ τύποι σέ -ατος καθιερώθηκαν ἀποκλειστικὰ στὸν πεζὸ λόγο, ἐνῶ στή λογοτεχνία κοντὰ σ' αὐτοὺς συνηθίζονται, σάν ποιητικοί, καί οἱ τύποι σέ -άτου, κάποτε καί -ατιοῦ. Οἱ τύποι αὐτοὶ ἔχουν λοιπὸν αὐτὸ τὸ σημαντικότερο μειονέκτημα: ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὸν πωτικὸ αὐτὸ τύπο νὰ μετακινήσῃ τὸν τόνο (μία ἢ καί δυὸ συλλαβές) πού ἄλλιῶς φυλαγόταν στήν ἴδια συλλαβὴ σχεδὸν σὲ ὀλόκληρο τὸ σχηματιστικὸ παράδειγμα τῶν δισύλλαβων, ἢ κατὰ δυὸ καί τρεῖς στὰ τρισύλλαβα: χρῶμα - χρώματος: χρωμάτου, χρωματιοῦ, χρώματα, πρόβλημα - προβλήματος: προβλημάτου, προβληματιοῦ, προβλήματα. Ἡ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ χρωμάτων, προβλημάτων ἔχει καί στή δημοτικὴ τὸν τόνο μετακινήμενο, ἢ χρῆση τῆς ἑμῶς δὲν εἶναι τόσο συχνὴ ὅσο τῶν ἄλλων πωτικῶν τύπων.

*Ὅποιος διάβασε στήν Κρατικὴ Γραμματικὴ (σ. 226α) τὸ κομμάτι τῆς ἱστορικῆς γραμματικῆς καί τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ κλιτικοῦ μας συστήματος καταλαβαίνει πὼς φανερώνονται αὐτά, προπάντων στήν

κλίση τῶν δύο ἐμφυχῶν γενῶν, στ' ἀρσενικά καὶ στὰ θηλυκά, πού εἶναι καὶ πιδ συγχρονισμένα, μὰ αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς δὲν ἀνατάραξαν καὶ τὸ σχηματισμὸ τῶν οὐδέτερον, πού παρακολουθοῦν ἀπὸ μακρύτερα τὴν ἀνανεωτικὴ κίνηση. Καὶ φαίνεται πὼς ἡ ἀπαίτηση γιὰ τὴν τονικὴ ἐξίσωση εἶναι σημαντικότερη ἀπὸ τὴν καθιέρωση μιᾶς συγχρονισμένης κατ'ἀλήθειαν. Δηλαδή νὰ μὴ μετακινιέται ὁ τόνος τοῦ βασικοῦ πτωτικοῦ τύπου. Σὲ ἕλες τίς πτώσεις πρέπει νὰ τονίζεται ἡ ἴδια συλλαβή. Στὴν ἐνικὴ γενικὴ τῶν οὐδέτερον σέ -ο, φυσικά τῶν ὑπερδισύλλαβων, ἔχομε στὴν κοινὴ τὸν τόνον ἀμετακίνητο σὲ ἕλες τίς λαϊκὲς λέξεις (παρεκτός ἀπὸ τὸ ἄλογο!): τοῦ βότσαλου, τοῦ γούπατου, τοῦ κάρβουνου, τοῦ κόκαλου, τοῦ μάγουλου, τοῦ ἐέφωτου, τοῦ οἴδερου, τοῦ φλάουτου, τοῦ χάπατου. Τὸ ἴδιο καὶ σὲ πολυσύλλαβα: τοῦ λουκάνικου, τοῦ ἑκατοσιάρικου, τοῦ αὐγολέμονου, τοῦ βασιλόπουλου, τοῦ τραπεζομάντιλου κτλ.

Τὸν ἴδιο ὁρῶμο ἀρχίζουν ν' ἀκολουθοῦν καὶ οἱ γενικὲς τοῦ πληθυντικοῦ (πιδ σπάνιες καὶ πιδ δύστροπες) γι' αὐτὸ: τῶν κούτελων, τῶν κούτσουρων, τῶν τούμπανων, τῶν οἴδερων, τῶν λουκάνικων, τῶν ἀγριοπερίστερων, τῶν βασιλόπουλων, τῶν ἑκατοσιάρικων, τῶν στενοσόκακων, τῶν χοντρόψαρων κτλ.¹

Ἡ λύση λοιπὸν εἶναι δύσκολη καὶ τὸ ἐμπόδιον πού φέρνει τὴ δυσκολία στὴν καθιέρωση αὐτῆς τῆς γενικῆς εἶναι, καθὼς εἶπαμε, ὁ γλωσσικός νόμος πού παρουσιάστηκε στοὺς τελευταίους αἰῶνες: ὅτι τὸ τονισμένο φωνῆεν τῆς ὀνομαστικῆς μένει τονισμένο καὶ σὲ ἕλο τὸν ἐνικό. Αὐτὸ εἶναι πού μᾶς κάνει σκεπτικὸς γιὰ τὴ μελλοντικὴ χρῆση τῆς γενικῆς σὲ -άτου, καὶ μᾶς φαίνεται πιθανότερη ἡ μελλοντικὴ τῆς ἀκκισία. Ἦδη ἔχω ἀκούσει: ὁ λογαριασμός τοῦ γάλα, ἡ μυρωδιὰ τοῦ χῶμα, τὰ λεφτά τοῦ τάμα μου· ἡ ἴδια δηλαδή ἀκκισία πού παρατηροῦμε καὶ στὰ οὐδέτερα: τοῦ Τρίκερι, τοῦ Κουκάκι, τοῦ Μαράκι, τοῦ τραπεζάκι κτλ. Οἱ τύποι αὗτοι ἀκόμη μᾶς φαίνονται τόσο ἀπροσδέκτοι, πού εἶταν τοὺς ἀκούσαμε, μᾶς φαίνεται: πὼς στραβᾶκούσαμε.

Ἄθηναι

Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

¹ Πβ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Ὁ τονισμὸς τῆς γενικῆς τῶν προπαροξυτόνων ἀρσενικῶν σὲ -ος καὶ τῶν οὐδέτερον σὲ -ο. Byzant. - Neugriechische Jahrbücher 5 (1926) 307α.